

ZSRR — URSS — CCCP

JANINA EFFERTOWA (Poznań)

OSTATNIE BADANIA NAD SŁOWIAŃSZCZYZNĄ STAROŻYTNA I WCZESNOŚREDNIOWIECZNĄ W ZSRR*

Metody. Nauki pomocnicze. A. K. Stanjukovič i A. G. Atavin (1975) zajęli się znaczeniem sond wykonanych świdrem w ustalaniu stratygrafii i chronologii stanowisk archeologicznych bez potrzeby prowadzenia na nich prac wykopaliskowych. W artykule znajdujemy opis techniczny takich badań. Tym sposobem zbadano np. staroruską osadę z XII - XIII w. w pobliżu Odincewa w obwodzie moskiewskim. Wyniki badań zilustrowane są schematycznie planem tej osady.

W artykule N. B. Černycha (1975) znajdujemy analizę dendrochronologiczną resztek drewna, wydobytych w trakcie wykopalisk (lata 1968 - 1972) na terenie staroruskiego grodu Oreszk. Były to pozostałości budynków.

O. A. Kondrateva (1975) przedstawia projekty i pierwsze osiągnięcia w zakresie planowej konserwacji i rekonstrukcji ważniejszych zabytków Pskowa (Kreml i zamek Dowmonta).

STAROŻYTNOŚĆ

Prace problemowe. Artykuł M. B. Ščukina (1975a) zawiera ciekawe, z punktu widzenia metodologii, ujęcie danych archeologicznych, mówiących o Słowianach II - IV w. n.e. Główne rozważania autora skupiają się na ceramice typu praskiego. Autor na wstępie omawia jej chronologię i stwierdza, że nie ma dostatecznego potwierdzenia faktu, iż ceramika ta przetrwała na ziemiach wschodniosłowiańskich od V w. W następnym rozdziale M. B. Ščukin podkreśla cechy wspólne i różnice w kulturze wczesnosłowiańskiej terenów centralnych i peryferycznych; analizuje materiał z Ukrainy, Słowacji i Polski, zestawiając go w przejrzyste tabele. Załącza mapę rozprzestrzeniania się form „przedpraskich” na tle sytuacji etnopolitycznej w Europie Wschodniej I - IV w. Według zdania autora, nie ulega wątpliwości, że kultura czerniachowska była tylko jedną z ubocznych konsekwencji ogólniejszych procesów.

* Na podstawie publikacji, zamieszczonych w czasopiśmie wydanych w 1975 roku.

Pełne rozwikłanie wielu kwestii spornych pozwoli do końca wyjaśnić problem pochodzenia Słowian.

Ten sam autor (1975b) opublikował polemiczny artykuł jako odpowiedź na cztery publikacje zamieszczone w czasopiśmie *Sovetskaja Archeologija* nr 4 z 1972 r. Autor ustosunkowuje się do niektórych, wciąż jeszcze niedostatecznie zbadanych problemów kultury czerniachowskiej i do zagadnienia pochodzenia Słowian.

W artykule I. M. Kravčenko, N. S. Abašina i E. L. Goročovskiego (1975) opublikowane zostały wyniki badań stanowisk archeologicznych, datowanych na I tysiąclecie n.e. (kultura czerniachowska i czasy Rusi Kijowskiej) z Kijowskiego Podnieprza. W rezultacie tych badań uściślono historyczno-kulturową mapę stanowisk z I tysiąclecia n.e. na Ziemi Kijowskiej. Duże znaczenie ma próba wyjaśnienia wzajemnych stosunków między kulturą typu kijowskiego a czerniachowską.

W artykule E. A. Symonoviča (1975b) rozpatrzony został materiał ceramiczny znaleziony na Krymie, a związany z ludnością kultury czerniachowskiej. Ponieważ znaleziska wspomnianej ceramiki są tam stosunkowo nieliczne i nie spotyka się kompletów naczyń kuchennych i stołowych, charakterystycznych dla kultury pól grzebalnych, nasuwa się wniosek o kontaktach handlowych ludności Podnieprza z Krymem. Brak dostatecznych dowodów, świadczących o osiedlaniu się ludności kultury czerniachowskiej na Krymie.

Na wczesnych ementarzyskach kultury czerniachowskiej brak niestety pochówków szkieletowych. Do analizy antropologicznej wykorzystuje się jedynie szczątki kostne z grobów ciałopalnych. T. I. Alekseeva (1975) opracowała materiał z 62 pochówków zbadanych w latach 1962 - 1968 w Ryżewce i Wowczyku, uzyskane dane zestawiała tabelarycznie. Autorka doszła m. in. do wniosku, że 50% ludności kultury czerniachowskiej, pochowanej na tym ementarzysku miało wiek około 30 lat.

Spotykane często na terenie kultury czerniachowskiej niepozorne (długość 25 - 30, przekrój 1,5 mm) przedmioty z brązu w formie skręconego sworznia z zagiętym haczykowato jednym końcem, mają duże znaczenie dla wyjaśnienia m. in. związków tej kultury z terenami przeworsko-oksywskimi oraz są pomocne w ustalaniu chronologii zabytków. Na wielu egzemplarzach tych „szpil” zachowały się drobne resztki drewna. Uczeni doszli do wniosku, że wspomniane sworznie służyły do przytrzymania wieka szkatulek. Te zabytki opracował E. A. Symonovič (1975a). Autor załączył mapkę ich występowania na obszarze kultury czerniachowskiej, podając analogiczne znaleziska z obszaru grupy oksywskiej kultury grobów jamowych w Polsce.

Osadnictwo. Nowe odkrycia. W czasie budowy kanału Dniepr-Donbas w Orelii, w latach 1970 - 1972 natrafiono na 40 punktów z ceramiką podobną do ceramiki kultur zarubinieckiej i czerniachowskiej. D. J. Telegin i S. O. Belaeva (1975) dają ogólną charakterystykę wykopalisk, w wyniku których znaleziono budynki mieszkalne i jamy gospodarcze, piec gliniany i liczne za-

bytki ruchome. Omawiana osada datowana jest na 2 ćwierć I tysiąclecia p.n.e. Na wspomnianym terenie natrafiono też na stanowiska z ceramiką zbliżoną do pieńkowskiej, która datowana jest na VII - VIII w. n.e.

Dolne Podnieprze od dawna zwracało uwagę badaczy zajmujących się pierwszą połową I tysiąclecia n.e., więc każdy nowy fakt, przyczyniający się do wyjaśnienia przynależności etnokulturowej stanowisk archeologicznych, ma duże znaczenie. Zabytki kultury czerniachowskiej spod wsi Nowo-Aleksandrowka opracował E. A. Symonovič (1975). Autor szczególnie dużo miejsca poświęcił ceramice, klasyfikując ją na 10 grup (liczne ilustracje). Chronologię stanowiska ustalono na IV — początek V w. n.e.

Pod wsią Bajew (rej. Łuck, obwód Wołyński) odkryto w 1959 r. 32 pochówki, z których 13 zawierało groby szkieletowe, a reszta ciałopalne, głównie jamowe. W 20 grobach znaleziono dary grobowe, np. brązowe fibule, sprzączki, paciorki ze szkła, krwawnika i bursztynu. Znaleziono też zawieszkę ze srebrnej monety cesarza Adriana. Naczyní było mało, a części uzbrojenia nie znaleziono w ogóle. Chronologia cmentarzyska przypada na IV w. n.e. i wiązać je można z ludnością grupy wołyńskiej kultury pól grzebalnych (J. V. Kucharenko, 1975).

Rozpatrywana w artykule O. M. Melnikovskiej i E. A. Symonoviča (1975) osada we wsi Komarowki w dorzeczu Sejmu jest osadą wielowarstwową, zawierającą m. in. zabytki kultury czerniachowskiej oraz ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego z V - VI w. n.e. Tereny nad Sejmem są jeszcze archeologicznie mało zbadane, więc wspomniane wykopaliska mają pomóc w wyjaśnieniu genezy poszczególnych kultur i wzajemnych stosunków między nimi.

W trakcie badań przeprowadzonych na osadzie kultury czerniachowskiej z III - VI w. w pobliżu wsi Lnjanoje (obw. Charków) odkryto resztki budynków naziemnych (część centralna osady) i zagłębionych w ziemi (na peryferiach). Większość ceramiki jest toczona na kole garncarskim. Osadę wiązać można z ludnością kultury czerniachowskiej z czasów jej największego rozkwitu. Istniała też ona przypuszczalnie w okresie poczerniachowskim (O. C. Dja čenko 1975).

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Prace problemowe. Na temat terytorium zasiedlonego przez Słowian w I - VI w. n.e. wypowiada się D. A. Ma činskij (1975). Bardzo obszerny i wnikliwy artykuł uzupełniają przejrzyste, schematyczne mapy. Autor przytacza świadectwa pisarzy starożytnych o Słowianach, omawia stanowiska kultury zarubinieckiej, problem Wenedów, Antów i Sklawenów.

W artykule M. M. Ku činki (1975) znajdujemy próbę rozwiązania jednego z najbardziej złożonych i pogmatwanych w literaturze historycznej zagadnień, tzn. zagadnienia przynależności plemiennej ludności wczesnośredniowiecznej, zamieszkującej ziemie nad Bugiem i Sanem. Autor krytycznie ocenia istnieje-

jące dotychczas poglądy na tę sprawę. W dolnym biegu Zachodniego Bugu większość badaczy skłonna jest lokalizować Dregowiczów, żyjących w sąsiedztwie zachodniosłowiańskich Mazowszan (co potwierdzone jest danymi archeologicznymi). W odniesieniu do ludności zamieszkującej nad górnym biegiem Bugu istnieją różnice zdań (Lędzianie?, Radymicze?, Wiatycze?, Bużanie?). W wyniku analizy wszystkich posiadanych źródeł autor doszedł do wniosku, że podstawową ludność stanowili na omawianym terenie potomkowie wschodniosłowiańskich Dulebów — Bużanie (Wołynianie). Na ziemiach położonych nad Sanem większość slawistów umiejscawia wschodnich Chorwatów.

E. A. Gorjunov (1975a) próbuje wyjaśnić wiele spraw związanych z zabytkami typu wołyncewskiego na terenach położonych nad lewym brzegiem Dniepru, które poprzedzają stanowiska z czasów Rusi Kijowskiej. Jedni uczeni (np. D. T. Berezovec) wiążą typ wołyncewski z VI/VII - VIII w., inni (I. I. Ljapuśkin), uważają, że datować go trzeba na VII - X w. Autor przychylił się raczej do pierwszej wersji. Zagadnienia poruszane w omawianym artykule mają ogromne znaczenie w badaniach nad Słowiańszczyzną.

O. I. Davidan (1975) wypowiedziała się na temat dolnych warstw grodziska w Starej Ładodze, gdzie zachowało się bardzo dużo resztek zabudowy. Analizując szczegółowo dokumentację, autorka stara się ustalić szereg danych co do chronologii obiektu. Załącza fotografie i rysunki charakterystycznych zabytków oraz plany odkrytych konstrukcji domostw. Schematyczne wykresy ułatwiają ustalenie ich chronologii. Przypada ona na VIII - IX w.

Po II wojnie światowej podczas prac nad odbudową zniszczonego Nowogrodu przeprowadzono szerokie badania geologiczne i archeologiczne. W ich wyniku udało się ustalić topografię staroruskiego Nowogrodu oraz gęstość jego zaludnienia (I. I. Kuśnir 1975).

T. V. Ravdina (1975a) szczegółowo omawia zabytki pochodzące z odkrytego w 1896 r. cmentarzyska w pobliżu wsi Bolszew. Zabytki te były już niejednokrotnie publikowane, ale dane z tych dawnych opracowań nie są ze sobą zgodne. Autorka usiłuje wyjaśnić zaistniałe błędy.

Zagadnienia gospodarcze (rolnictwo, hodowla, rzemiosło). Narzędzia służące do uprawy i sprzętu pługów, pochodzące z wykopalisk są pomocne w wyjaśnianiu wielu problemów wczesnośredniowiecznego rolnictwa. Specjalnie interesujące są narzędzia znalezione w Starej Ładodze, w warstwach z VIII - IX w., których to warstw brak na innych staroruskich grodziskach. M. A. Mirołubov (1975) omawia kolejno łopaty, brony, sierpy i kosy ze Starej Ładogi.

W rezultacie wieloletnich badań archeologicznych w dorzeczu górnej Oki zebrano sporo materiału, pozwalającego na nowe naświetlenie licznych przejawów życia Wiatyczów w XII i XIII w. (T. N. Nikolskaja, 1975). Szczególnie dużo danych uzyskano na temat charakteru oraz rozwoju rzemiosła i handlu grodowego (pozostałości warsztatów, narzędzia, gotowe przedmioty). Równno-

częściej istnieją dowody na kontynuację dawnych zajęć: rolnictwa, hodowli i przemysłu domowego.

Artykuł E. I. Ojatevej (1975) ma charakter polemiczny. Autorka analizuje pracę H. Wiklaka, *Polskie obuwie wczesnośredniowieczne z VIII - XIII w. na podstawie wykopalisk* (Materiały Wczesnośredniowieczne, t. 6, 1969) i opracowanie A. J. Larsena, *Skomaterialet fra utravningene i Borgund på sunnmøre 1954 - 1962*. (Årbok for universitetet i Bergen, Bergen-Oslo, 1970, Nr 1). Autorka porównuje materiał opracowany we wspomnianych artykułach z rezultatami własnych badań. Podkreśla, że w zakresie badań nad skórzanym obuwiem, pochodzącym z wykopalisk konieczne jest przyjęcie przez wszystkich badaczy jednej, uniwersalnej metody analizy i typologii zabytków, zgodnie z ich cechami technologicznymi.

Przyczynkiem do poznania stopnia rozwoju wczesnośredniowiecznego garnarstwa jest opracowanie S. V. Beleckiego (1975). Autor omawia ornamentowaną miskę znaną w Starym Izborsku, datowaną na XI wiek.

Rozwojowi kowalstwa u Słowian wschodnich w drugiej połowie I tysiąclecia n.e. poświęcony jest artykuł V. D. Gopaka (1975). Na podstawie materiałów zebranych na Środkowym Podnieprzu, autor udowadnia, że kowalstwo u Słowian stało na bardzo wysokim poziomie (znajomość stali, wyroby zgrzewane). W ramach obróbki metalu poczesne miejsce u Słowian zajmowało złotnictwo. Mamy tego liczne dowody. W trakcie wykopalisk znaleziono dużo ozdób srebrnych i złotych, np. we wsi Gorodiszcze (obw. Chmielnicki).

W 1970 r. odkryto skarb składający się z 206 ozdób srebrnych i złotych. Opublikowane przez V. I. Jakubovskiego (1975) ozdoby, mają szerokie analogie w innych skarbach Rusi Kijowskiej i datowane są na koniec XI — początek XIII w.

Monograficzne opracowanie najstarszych siedmiopalczastych zausznic z 12 stanowisk znajdujemy w artykule T. V. Ravdiny (1975b). Datowane są na połowę lub początek drugiej połowy XI w. Do pracy załączona jest mapa.

M. A. Popudrenko (1975) zanalizował dwa bogate elementy stroju kobiecego z XI - XIII w., wykonane przypuszczalnie przez jednego rzemieślnika na specjalne zamówienie. Są to — zawieszka od diademu i łańcuch naszyjnika z zakończeniem w kształcie głów zwierzęcych. Oba zabytki były dodatkowo zdobione drogocennymi kamieniami i perłą.

Dużo wiadomości na temat kobiecych ubiorów głowy, pochodzących z wykopalisk datowanych na czasy przed najazdem mongolskim znajdujemy w artykule M. A. Saburova (1975). Uzupełniają one nasze wiadomości czerpane z fresków, ikon i miniatur.

Uzbrojenie. W gruzach starożytnego Izaśławia, który uległ zniszczeniu w czasie najazdu tatarsko-mongolskiego, znaleziono w trakcie prac archeologicznych 1500 sztuk uzbrojenia ruskiego, datowanych głównie na pierwszą połowę XIII w. Miecze z tych wykopalisk opracował A. N. Kirpičnikov (1975).

Budownictwo i architektura. Praca P. A. Rappoport (1975a) zawiera zestawienie materiałów dotyczących staroruskiego domostwa. Dolne ramy chronologiczne pracy wyznacza wiek VI - VII, a górne — wiek XIII. Terytorialnie praca dotyczy głównie ziem państwa staroruskiego, ale obejmuje też szereg materiałów z całej Słowiańszczyzny wschodniej. Podstawą pracy jest katalog zabytków i przez autora krytycznie zebrane wszystkie inne wiadomości o staroruskim domostwie. Znamy około 2000 resztek domostw ludności słowiańskiej z interesujących autora czasów. P. A. Rappoport przeprowadza ich analizę, biorąc pod uwagę konstrukcje, rozplanowanie, typy pieców. Obserwuje ewolucję w zakresie rozwoju mieszkania. Praca jest bogato ilustrowana, załączone są liczne mapy. Ten sam autor (1975b) opracował wyniki badań cerkwi klasztoru Troickiego w Smoleńsku. Pierwsze ślady tej budowli wiąże z latami dziewięćdziesiątymi XII w.

Na terytorium zachodniego Pobuża odkryto ponad 100 domostw z VI - XI w., w tym — 70 półziemianek. Wzniesione były w konstrukcji słupowej lub zrębowej. W wiekach XII - XIII na omawianym terenie dominowały domostwa naziemne. I. M. Kučinko (1975a) próbuje prześledzić podstawowe etapy rozwoju budownictwa mieszkalnego i ustalić przyczyny przejścia z etapu budowy półziemianek do etapu wznoszenia domostw naziemnych.

Sztuka. S. O. Vysockij (1975) rozpatrzył szereg spraw związanych z rekonstrukcją bardzo interesującego fresku o tematyce świeckiej, datowanego na XI w., mianowicie portretów rodziny Jarosława Mądrego z cerkwi Św. Zofii w Kijowie.

Mozaiki odkryte w soborze uspieńskim w Kijowie zainteresowały J. L. Ščapovą (1975). Autorka stwierdziła m. in. niejednorodność składu chemicznego znalezionych szkieł. Uzyskane dane zebrała w przejrzystej tabeli. J. L. Ščapova doszła do wniosku, że w Kijowie istniały warsztaty szklarskie, a główny ciężar produkcji mozaik spoczywał na rzemieślnikach ruskich (choć wpływ na ich powstanie miały warsztaty bizantyjskie).

W czasie wykopalisk prowadzonych w Pskowie w 1972 r. znaleziono 2 rogowe płytki, datowane na XII w. Na jednej wryto centaury, na drugiej — inne fantastyczne zwierzę. Próbę wyjaśnienia funkcji tych płytek, które mają kształt faszowaty oraz ich analizę artystyczną znajdujemy w artykule I. K. Labutina i O. A. Kondrateva (1975).

W staroruskiej sztuce wyobrażenie centaury jest motywem bardzo często stosowanym. Monograficzne opracowanie tego problemu znajdujemy w artykule A. V. Čermiečova (1975). Daje on szczegółowy opis wszystkich uwzględnionych w pracy zabytków. Najstarszy pochodzi z XI w. z Nowogrodu. Motyw centaury przewija się stale w sztuce ruskiej — występuje aż po wiek XVIII/XIX. Artykuł jest bogato ilustrowany.

N. G. Porfiridov (1975) zajął się małymi kamiennymi ikonami będącymi charakterystycznymi zabytkami drobnej plastyki. Zastanawiające jest, czy były one wytworami sztuki staroruskiej, czy też były to wyłącznie importy

bizantyjskie. Na kamiennych ikonkach, poza jednym wyjątkiem, nie ma imienia ich wykonawcy. Drobną rzeźbę na Rusi wykonywano z drewna, kości i kamienia. Autor omawia wszystkie stosowane do wykonania ikonек surowce. Analizuje wielkość tych zabytków i przedstawione na nich postacie świętych. Zajmuje się też techniką rzeźbienia w kamieniu.

Pismo, dokumenty, pieczęcie. Bogatego materiału przydatnego badaczom interesującym się początkami znajomości pisma u Słowian dostarcza artykuł D. A. Belenkiej (1975). Opracowała ona wszystkie zabytki, na których znajdują się napisy, a także przyrządy do pisania (stilusy), znalezione w Moskwie, datowane na czasy począwszy od XIV w.

V. A. Kuznecov i A. A. Medynceva (1975) przeprowadzili analizę krzyża (wysokość: 4 arszyny) z zachowanym na nim napisem. Krzyż ten znaleziony pod koniec XVIII wieku został po raz pierwszy opracowany w 1803 r. przez P. G. Butkova. Jest on dowodem kontaktów rusko-kaukaskich w czasach Księstwa Tmutorakańskiego.

Mimo że istnieje małe prawdopodobieństwo zidentyfikowania osób wspomnianych w tekstach pisanych na korze brzozonej z ludźmi, o których mówią latopisy i dokumenty, to stale istnieje zainteresowanie uczonych nazwiskami wymienionymi w „gramotach”. V. A. Burov (1975) zajął się tymi „gramotami”, na których spotyka się imię Jesif Dawydovič (datowane na XIII i początek XIV w.).

Przed 150 laty znaleziono rękopis dokumentu, który określał powinności mostowe dla mieszkańców Nowogrodu i ziemi nowogrodzkiej. Zbadanie tego staroruskiego dokumentu utrudniała słaba znajomość topografii starożytnego Nowogrodu. Ostatnio, dzięki intensywnym badaniom archeologicznym wyjaśniono wiele problemów z tego zakresu, więc udało się szczegółowo zanalizować wspomniany wyżej dokument księcia Jarosława (V. V. Mavrodin, S. N. Orlov, 1975). Przyjmuje się, że był on kilkakrotnie przeredagowywany. Jego chronologię ustala się na wieki X - XII, a ostatnią redakcję na wiek XIV.

R. A. Simonov (1975) napisał ciekawy artykuł na temat znajomości arytmetyki na Rusi w średniowieczu. Znano w owych czasach kilka operacji matematycznych oraz zapisywano cyfry („gramoty” z zapisem cyfr). Znano pojęcie miary.

W 1972 r. we wsi Gorodiszcze nad rzeką Tern (obw. Szumsk) znaleziono ołowianą pieczęć Włodzimierza Wsiewołodowicza (1094 - 1113 r.). Zabytek ten opracował J. J. Morgunov (1975).

Obrządek pogrzebowy. Cmentarzysko w Gniezdowie jest interesującym przykładem stosowania nowego typu nekropoli na Górnym Podnieprzu w końcu I i początkach II tysiąclecia n.e. Cmentarzysko to różni się od współczesnych mu smoleńskich podłużnych kurhanów zwartym układem małych i dużych kurhanów; istnieją też różnice w budowie i wyposażeniu grobów. Cmentarzysko powstało zapewne na innych niż poprzednio zasadach. Jeden z większych kurhanów (nr 7) został interesująco omówiony przez V. A. Bul-

kina (1975). Autor załącza schematyczny plan kurhanu, który jest datowany na 2 połowę X — początek XI wieku.

Osadnictwo. Na podstawie analizy ceramiki, pochodzącej ze stanowisk, odkrytych nad Desną, a datowanych na 2 i 3 ćwierć I tysiąclecia n.e. udało się wydzielić 9 rodzajów naczyń. Pomogło to ustalić ramy chronologiczne dla tych stanowisk. Dzielą się one na 3 grupy: 1) z III - V w. n. e., 2) z V - VII w. n. e., 3) z VII — połowa VIII w. n. e.

Przy datowaniu pomocne były takie zabytki, jak fibule, sprzączki itd. (E. A. Gorjunov, 1975b).

Staroruskie osady dzielą się na szereg typów, zależnie od położenia społecznego zamieszkującej je ludności. Choć w grodach żyła ludność spełniająca różne funkcje, to wyróżnić można: grody — centra rzemiosła, handlu i kultury oraz grody — centra polityczne. Osady otwarte były zamieszkałe przez zależnych od feudałów lub osobiście wolnych chłopów. Feudalne zamki były centrami władzy lub strażnicami granicznymi. V. J. Dovženok (1975) konfrontuje szereg danych zawartych w *Ruskiej Prawdzie* z danymi uzyskanymi w toku wykopalisk. Autor dużo miejsca poświęca grodom — strażnicom, ich usytuowaniu i wzajemnym kontaktom.

Nowe odkrycia. Goroszew. V. D. Baran i S. P. Pačkova (1975) opublikowali materiały z wykopalisk prowadzonych w latach 1970 - 1971 pod wsią Goroszew nad środkowym Dniestrem. Zbadano 4 półziemianki, jamę gospodarczą i palenisko. Ceramika ma charakter słowiański; datowana jest na I tysiąclecie n. e. Dzięki fibuli palczastej ustalono chronologię stanowiska na VII wiek.

Izborsk. Izborsk, jeden z głównych grodów staroruskich wymieniony w latopisach pod rokiem 862 był grodem pogranicznym. V. V. Sedov (1975) zdał sprawozdanie z badań przeprowadzonych na tym stanowisku w latach 1971 i 1972. Odkryto domostwa z glinianymi piecami. W wiekach X - XIII zastąpiono je piecami kamiennymi. Autor szczegółowo wymienia wszystkie znalezione w toku wykopalisk zabytki ruchome (ilustracje).

Kupanskoje (rej. Pieresław, obw. Jarosław). W 1971 r. wznowiono prace wykopaliskowe na cmentarzysku w miejscowości Kupanskoje. Sprawozdanie z tych badań znajdujemy w artykule K. I. Komarova (1975). Autor załącza plan sytuacyjny cmentarzyska, omawia wszystkie pochówki. Na podstawie znalezionych zabytków ustala chronologię na XI - XII w.

Łuck. W pobliżu Łucka na lewym brzegu rzeki Styr prowadzono w latach 1968 i 1969 prace wykopaliskowe na osadzie z końca I tysiąclecia n. e. Odkryto dziedziniec otoczony zabudowaniami mieszkalnymi i gospodarczymi, wśród których były półziemianki i piece gospodarczo-produkcyjne oraz jamy gospodarcze. Chronologia osady przypada na IX - X w. (M. P. Kučera 1975).

Nowinki (obw. Witebsk). Z. M. Sergeeva (1975) opracowała wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych na cmentarzysku kurhanowym pod wsią Nowinki. 300 m na południowy-wschód od wsi natrafiono na 8 nie-

dużych kurhanów z kamienną obstawą, zaś w odległości 1 km od niej cmentarzysko, składające się z ponad 50 kurhanów (niektóre też były obłożone kamieniami u podstawy). Na podstawie zabytków ruchomych, pochówki datuje się na X - XII wiek. Na cmentarzysku zaobserwować można przemieszanie elementów bałtyjskich ze słowiańskimi.

Счервоныј Ранок (обв. Сумскі). О. V. Сучобокoв (1975) публикуе материалы uzysканы в току прац археалагічных на гродзіску культуры ранаіскай, в вёсці Счервоныј Ранок в дорэччю Сейму. Аўтар усталя хроналагію гораіных вараств становаіска на XI - XII в., ко јест бардо істатна дла даісзых доіекаіа істаычных.

Слебоу (реј. Васіікоуск, обв. Кіјоу). В 1974 р. в поблизу чхутору Слебоу зналеіона в центраіней чэісці бадаіаеу ваіу староруіскаі топораі іілазны з X - XI в. (М. Р. Куіера, N. M. Кравіенко 1975).

LITERATURA

Wykaz skrótów: A — Археологія, Київ, АС — Археологіческий сборник, Ленинград, АСССР — Археологія СССР, свод археологіческих источников, Москва, ВДИ — Вестник древней истории, Москва, КСИА — Краткие сообщения Института Археологии, Москва, СА — Советская археология, Москва.

Алексева Т. И., 1975: *Антропологіческий анализ костных остатков из могильников с трупопожоженіями черняховской культуры*, СА, 1, 264 - 270.

Баран В. Д., Пачкова С. П., 1975: *Поселенія поблизу с. Горошеве на Середньому Дністрі*, А, 18, 87 - 95.

Беленская Д. А., 1975: *О грамотности московских горожан в XIV - XVII вв.*, КСИА, 144, 47 - 53.

Белецкий С. В., 1975: *Миска с налепным валиком из Старого Изборска*, КСИА, 144, 106 - 108.

Булкин В. А., 1975: *Курган 7 из раскопок С. И. Сергеева в Гнездове*, КСИА, 144, 81 - 84.

Буров В. А., 1975: *„Муж добрь Есифъ Давыдович*, СА, 4, 267 - 273.

Висоцький С. О., 1975: *Реконструкція портретів роіііні Ярослава Мудрого в Соборі Київській*, А, 17, 3 - 15.

Гопак В. Д., 1975: *Ковальска справа у ранняі слов'ян в Середньому Подніпроу'ї*, А, 17, 15 - 22.

Горуіонов Е. А., 1975а: *О памятниклах волыіцевского типа*, КСИА, 144, 3 - 10.

— 1975б: *Про періодізацію десятильських старожитностей другої та третьої чверті I тисячоліття н. е.*, А, 18, 42 - 50.

Давидан О. И., 1975: *Стратиграфия нижнего слоя старолладожского городища и вопросы датировки*, АС, 17, 101 - 118.

Довженок В. Й., 1975: *Про типи городищ Київської Русі*, А, 16, 3 - 14.

Дяченко О. Г., 1975: *Поселенія черняхівської культури на Харківщині*, А, 17, 86 - 93.

Кирпичников А. Н., 1975: *Мечи из раскопок древнего Изяславля*, КСИА, 144, 30 - 34.

Комаров К. И., 1975: *Новые раскопки Купанского могильника*, КСИА, 144, 91 - 96.

Кондратьева О. А., 1975: *Подготовка к музеефикации памятников археологии и архитектуры в Пскове*, СА, 2, 306 - 312.

Кравченко И. М., Абашина Н. С. Гороховський Е. Л., 1975: *Нові пам'ятки I тисячоліття н. е. в Київському Подніпроу'ї*, А, 15, 87 - 98.

Кузнецов В. А., Медыцева А. А., 1975: *Слаеяно-русская надпись XI в. из с. Преградного на северном Кавказе*, КСИА, 144, 11 - 17.

- Кухаренко Ю. В. 1975: *Байський могильник (За матеріалами розкопок В. П. Петрова і А. П. Каліщука)*, А, 18, 51 - 61.
- Кучера М. П. 1975: *Поселення волинян на околиці Луцька*, А, 15, 98 - 104.
- Кучера М. П., Кравченко Н. М., Юра Р. О., Гопак В. Д., 1975: *Знахідка в „змієвому валу”*, А, 18, 108 - 110.
- Кучінко М. М. 1975а: *Давньоруські житла на землях Західного Побужжя і Посання*, А, 15, 104 - 109.
- 1975б: *Про племінну належність ранньосередньовічного населення Побужжя і Посання*, А, 16, 77 - 82.
- Кушнір И. И., 1975: *К топографии древнего Новгорода*, СА, 3, 176 - 180.
- Лабутина И. К., Кондратьева О. А., 1975: *Пластины с изображением кентавра и фантастического животного из раскопок во Пскове*, СА, 4, 223 - 234.
- Мавродин В. В., Орлов С. Н., 1975: *К вопросу об „уставе” князя Ярослава „о мостех”*, СА, 2, 89 - 99.
- Мачинский Д. А., 1975: *К вопросу о территории обитания славян в I - VI веках*, АС, 17, 82 - 100.
- Мельниковська О. М., Симонович Е. О., 1975: *Розкопки в с. Комарівціна на Посейм'ї*, А, 15, 75 - 87.
- Миролібов М. А., 1975: *Орудия вторичной обработки почвы и уборки урожая из Старой Ладого*, АС, 17, 119 - 124.
- Моргунов Ю. Ю., 1975: *Новый вариант печати Владимира Мономаха*, КСИА, 144, 104 - 108.
- Никольская Т. Н., 1975: *Сельское хозяйство и промыслы в городах земли Вятичей*, КСИА, 23 - 29.
- Оятева Е. И., 1975: *Две публикации средневековой кожаной обуви. Критические замечания*, АС, 17, 125 - 129.
- Попудренко М. А., 1975: *Стародавні знахідки з Чернігова*, А, 16, 82 - 86.
- Порфиридов Н. Г., 1975: *О мастерах, материалах и технике древнерусской мелкой каменной пластики*, СА, 3, 75 - 81.
- Равдина Т. В. 1975а: *Большевские находки и одна коллекционная ошибка*, КСИА, 144, 54 - 59.
- 1975б: *Древнейшие семиллопастные височные кольца*, СА, 3, 218 - 223.
- Раппопорт П. А., 1975а: *Древнерусское жилище*, АСРСР, Ленинград, 179.
- 1975б: *Собор Троицкого монастыря на Кловке в Смоленске*, СА, 4, 234 - 248.
- Сабурова М. А., 1975: *О женских головных уборах с жесткой основой в памятниках домонгольской Руси*, КСИА, 144, 18 - 22.
- Седов В. В., 1975: *Раскопки в Изборске в 1971 и 1972 гг.*, КСИА, 144, 67 - 74.
- Сергеева З. М., 1975: *Курганы у дер. Новинки (Витебская область)*, КСИА, 144, 85 - 90.
- Симонов Р. А., 1975: *О проблеме наглядно-инструментального счета в средневековой Руси*, СА, 3, 82 - 92.
- Станюкович А. К., Атавин А. Г., 1975: *Простейший полевой зонд для археологических разведок*, СА, 4, 280 - 282.
- Сухобоков О. В. 1975: *Охоронні розкопки роменського городища поблизу с. Червоний Ранок сумської області*, А, 15, 112 - 114.
- Симонович Э. А., 1975а: *Об одной категории находок на памятниках черняховской культуры*, СА, 3, 213 - 217.
- 1975б: *Про кераміку черняхівського типу в Криму*, А, 18, 80 - 86.
- 1975в: *Черняхівские материалы из с. Ново-Александровки на Нижнем Днепре*, СА, 1, 203 - 212.
- Телегин Д. Я., Беляева С. О., 1975: *Пам'ятки ранньослов'янського часу Орелі*, А, 18, 95 - 107.
- Чернецов А. В., 1975: *Древнерусские изображения кентавров*, СА, 2, 100 - 119.
- Черных Н. Б., 1975: *Дендрохронология древнего Орешка*, КСИА, 114, 100 - 103.
- Щапова Ю. Л., 1975: *Новые материалы к истории мозаик Успенского собора в Киеве*, СА, 4, 209 - 222.

- Шукин М. Б., 1975а: *Археологические данные о славянах III - IV веков. Перспективы ретроспективного метода*, АС 17, 67 - 81.
- 1975б: *О некоторых проблемах черняховской культуры и происхождения славян (по поводу статей Э. А. Рикмана, И. С. Винокура, В. В. Седова и И. Вернера)*, СА, 4, 57 - 70.
- Якубовский В. Г., 1975: *Давньоруський скарб з с. Городище Хмельницької області*, А. 16, 87 - 104.

DERNIÈRES ÉTUDES SUR LES PEUPLES SLAVES DE L'ANTIQUITÉ ET DU
HAUT MOYEN-ÂGE EN URSS

(Publications dans les periodiques publiés en 1975)

par

JANINA EFFERTOWA (Poznań)

Résumé

L'article contient la revue des travaux récents qui touchent à la culture des Slaves dans l'Antiquité et dans le haut Moyen-Âge. A côté des publications au sujet des dernières recherches menées dans les sites de cette époque, on y a examiné aussi les études se rapportant à certaines questions méthodiques, aux problèmes d'éthnogenèse des Slaves, à la division des tribus, aux questions d'économie, de colonisation, aux constructions, à l'architecture, à l'art, aux armes, à la connaissance de l'écriture et des vestiges épigraphiques et aussi aux certains problèmes du domaine de la culture spirituelle. L'article est complété par la bibliographie présentée par orde alphabétique.